

М.Ф. Бурка,

доцент кафедри педагогіки, психології та теорії управління освітою Інституту післядипломної педагогічної освіти Чернівецької області, кандидат педагогічних наук

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ПІДВИЩЕННЯ МОТИВАЦІЇ ВЧИТЕЛІВ ПРИРОДНИЧО-МАТЕМАТИЧНИХ ДИСЦИПЛІН ДО ПРОФЕСІЙНОГО РОЗВИТКУ

Бурка М.Ф.,

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ПІДВИЩЕННЯ МОТИВАЦІЇ ВЧИТЕЛІВ ПРИРОДНИЧО-МАТЕМАТИЧНИХ ДИСЦИПЛІН ДО ПРОФЕСІЙНОГО РОЗВИТКУ

У статті проаналізовано концептуальні засади підвищення мотивації вчителів природничо-математичних дисциплін до професійного розвитку: мотиви, мотивацію та шляхи її підвищення. Вивчено сутність та зміст ключових понять дослідження, таких як «мотив» та «мотивація». Визначено види мотивів, що впливають на особистість загалом, і вчителя зокрема. Окреслено способи й засоби підвищення мотивації вчителів природничо-математичних дисциплін до професійного розвитку.

Ключові слова: мотив, мотивація, шляхи підвищення, професійний розвиток, вчителі природничо-математичних дисциплін.

Byrka M.F.,

CONCEPTUAL FOUNDATIONS OF IMPROVING MOTIVATION OF NATURAL SCIENCES TEACHERS FOR PROFESSIONAL DEVELOPMENT

The article discusses conceptual foundations of improving motivation of natural sciences teachers for professional development: motives, motivation and ways to improve it. It explores essence and content of the key concepts of the study, such as "motive" and "motivation". It defines types of motives that influence personality in general and teachers in particular. It determines ways and means of improving motivation of natural sciences teachers for professional development.

Key words: motive, motivation, ways of improvement, professional development, natural sciences teacher.

Бырка М.Ф.,

КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ ОСНОВЫ ПОВЫШЕНИЯ МОТИВАЦИИ УЧИТЕЛЕЙ ЕСТЕСТВЕННО-МАТЕМАТИЧЕСКИХ ДИСЦИПЛИН К ПРОФЕССИОНАЛЬНОМУ РАЗВИТИЮ

В статье проанализированы концептуальные основы повышения мотивации учителей естественно-математических дисциплин к профессиональному развитию: мотивы, мотивация и пути ее повышения. Изучены сущность и содержание ключевых понятий исследования, таких как «мотив» и «мотивация». Определены виды мотивов, влияющих на личность в целом и учителя в частности. Определены способы и средства повышения мотивации учителей естественно-математических дисциплин к профессиональному развитию.

Ключевые слова: мотив, мотивация, пути повышения, профессиональное развитие, учителя естественно-математических дисциплин.

У сучасних умовах вирішення завдань, які стоять перед системою освіти України, можливе лише за умови належної мотивації педагогічних працівників, здатної спонукати їх до ефективного професійного розвитку. Загалом шлях до ефективного управління професійним розвитком педагога лежить через розуміння потреб та цінностей вчителя, тобто його мотивів. Тільки знаючи те, що спонукає педагога до дії, які мотиви покладено в основу його діяльності, можна розробити

ефективну систему управління цим процесом. Отже, пошук найефективніших шляхів підвищення мотивації вчителя до професійного розвитку сьогодні є вельми актуальною проблемою.

Мотивація взагалі і мотивація вчителя зокрема є однією з фундаментальних проблем як для вітчизняної, так і для зарубіжної психології і педагогіки. Так, теоретичні аспекти проблеми мотивації вивчалися у працях вітчизняних та зарубіжних дослідників, а саме: А. Бандурки,

Н. Волкової, Ю. Гурова, С. Занюка, В. Лозниці, А. Колота, В. Кикотя, В. Михайличенка, Х. Хекхаузена та ін. Різні види мотивів та шляхи їх підвищення вивчали А. Алексюк, С. Архангельський, В. Бобровицька, В. Вілюнас, І. Зайцева, Є. Ільїн, С. Канюк, О. Леонтєв, П. Лузан, А. Реан, В. Якунін та ін.

Проте, незважаючи на чисельні наукові дослідження, проблема підвищення мотивації до професійного розвитку педагогічних працівників загалом, і вчителів природничо-математичних дисциплін зокрема, висвітлена недостатньо.

Робота виконана у рамках докторського дисертаційного дослідження «Система професійного розвитку вчителів природничо-математичних дисциплін у післядипломній освіті». **Мета** статті — вивчити концептуальні засади підвищення мотивації вчителів природничо-математичних дисциплін до професійного розвитку.

Теоретичне осмислення досліджуваної проблеми насамперед вимагає аналізу, уточнення й розроблення відповідного понятійно-термінологічного апарату, який дозволить правильно визначити стратегію дослідницького пошуку, чітко окреслити предмет дослідження та забезпечити ясність викладу його результатів. Тому насамперед доцільно визначити значення понять «мотив» та «мотивація». Далі доцільно виокремити види мотивів, які впливають на особистість вчителя. Крім цього, слід окреслити шляхи підвищення мотивації вчителів природничо-математичних дисциплін до професійного розвитку.

Поняття «*мотив*» являє собою досить складний феномен, якому науковці не дають однозначного визначення. Так, український педагогічний словник визначає мотив як «спонукальну причину дій, вчинків людини, спрямованих на задоволення потреб; те, що штовхає на дії» [11, 47]. Російський науковець Є. Ільїн трактує мотив як «складне психологічне утворення, що спонукає до свідомих дій та вчинків, а також є основою для цих дій». На думку автора, мотивом можуть слугувати такі психологічні явища як намір, бажання, прагнення, побоювання тощо, у яких відображається наявність у людській психіці готовності, що спонукає до досягнення певної мети [6, 25].

Сучасні психологи тісно пов'язують мотиви з потребами особистості. Так, А. Маслоу розробив ієрархію мотивів: нижчих складових (від фізіологічних потреб, таких як голод і спрага, до потреб у безпеці, приналежності, любові, повазі) і вищих (потреби у самоактуалізації і досягненні когнітивних і естетичних цілей) [8]. М. Аргайл [2] у загальну структуру мотивацій (потреб) включив несоціальні потреби, які можуть викликати соціальну взаємодію, — біологічні потреби (у їжі, воді, грошах); потреба в залежності (прийняття допомоги, захисту, керівництва, особливо від тих,

хто авторитетний і має владу); потреба в афіліації (тобто потреба бути серед інших людей, прийняття особистості групою); потреба в домінуванні (прийняття себе іншими чи групою інших як лідера); сексуальна потреба (дружня й інтимна соціальна взаємодія представника однієї статі з привабливим представником іншої, фізична близькість); потреба в агресії (тобто в нанесенні шкоди фізично чи вербально); потреба в почутті власної гідності; самоідентифікація (потреба в прийнятті самого себе як значущого).

Загалом, мотиви класифікуються:

- у залежності від предметного змісту (матеріальні потреби, духовні потреби);
- за місцем у системі мотивації (провідні, залежні);
- за тривалістю в часі (близькі, віддалені);
- за способом впливу на діяльність людини;
- за характером усвідомлення (неусвідомлені, усвідомлені) [9, 17].

Таким чином, мотив — це внутрішнє або зовнішнє спонукання людини до діяльності з метою задоволення певної потреби (потреб).

У контексті нашого дослідження основним мотивом вчителя природничо-математичних дисциплін має бути прагнення до безперервного професійного зростання, оскільки педагог повинен досягнути успіху, щоб його досягли учні, а учні повинні досягнути успіху, щоб його досягло суспільство.

Базовим поняттям для нашого дослідження також є поняття «*мотивація*», тому доцільно вивчити його сутність та зміст. Так, в українському педагогічному словнику поняття «мотивація» визначається як «система мотивів або стимулів, чинників, що детермінують конкретну діяльність, поведінку особистості» [11, 48]. У дослідженні С. Занюка мотивація розглядається як «...сукупність причин психологічного характеру (мотиви, потреби, цілі, наміри, переживання тощо), що визначає поведінку людини, її спрямованість й активність». При цьому автор відмічає, що пояснення поведінки людини вимагає всебічного розкриття причин та аналізу комплексу мотивів, що її зумовили [5]. Крім цього, мотивація визначає й мету діяльності [7, 225] і виражається через «внутрішню детермінацію поведінки та діяльності, яка може бути обумовлена зовнішніми подразниками, які оточують людину» [8, 65]. Відповідно, вона надає діяльності людини певний сенс, даючи їй перспективу подальшого розвитку. Т. Афанасьєва та Н. Немова розуміють мотивацію як «...сукупність внутрішніх і зовнішніх рушійних сил, що спонукають людину до діяльності» [3, 18]. Слід також відмітити, що мотивація є одним з найважливіших компонентів педагогічної діяльності [10, 347].

Таким чином, *мотивація* є сукупністю внутрішніх та зовнішніх факторів (потреб та мотивів),

що визначає успішність та ефективність професійної діяльності вчителя природничо-математичних дисциплін у загальноосвітньому навчальному закладі. Далі виокремимо *види мотивів*, що впливають на особистість вчителя природничо-математичних дисциплін.

На думку А. Петровського, *професійні мотиви педагога* можна об'єднати у три блоки [4]: 1) мотиви вибору професії педагога; 2) мотиви продовження педагогічної діяльності; 3) мотиви вдосконалення педагогічної діяльності.

Серед елементів блоку мотивів *вибору професії педагога* слід виділити такі можливості як: інтерес до роботи з дітьми; близькість вишу до місця проживання; збіг обставин; матеріальні міркування; наслідування (наприклад, своїм вчителям, батькам, колегам і так далі); данина моді, поради друзів; рекомендації вчителів; відповідність роботи характеру, здібностям; привабливість професії; інтерес до педагогічної діяльності; покликання.

Блок *мотивів продовження педагогічної діяльності* охоплює такі можливості, як: впливати своєю працею на становлення морально розвинутої особистості; реалізувати свої знання, здібності у навчально-виховній діяльності; працювати у культурному середовищі; працювати в умовах високопрофесійного і гуманного керівництва; працювати в умовах цікавого професійного спілкування; надавати допомогу батькам у вихованні дітей; впливати своєю працею на науково-технічний прогрес; мотивувати учнів до творчості, саморозвитку; допомагати молоді у загальнокультурному та соціальному розвитку; сприяти розвитку творчої, морально вихованої, працьовитої, фізично розвинутої особистості; сприяти розвитку інтелектуальності учнів; модернізувати навчально-виховний процес; розробити власні (авторські) програми навчання; працювати, щоб вижити.

До блоку *мотивів удосконалення педагогічної діяльності* включено наступні: прагнення до постійного самовдосконалення, самовираження, самореалізації та самоствердження особистості; професійний розвиток; розширення кругозору; розвиток усіх складових професійної компетентності; наявність пізнавальної зацікавленості; створення позитивного іміджу серед учнів, батьків, колег; підвищення кваліфікаційної категорії під час атестації; отримання нагород; підвищення особистісного рейтингу на різних рівнях підпорядкування тощо.

Доцільно також відмітити, що педагогічна діяльність є специфічною формою взаємодії дорослого і дитини, яка характеризується асиметричністю позицій і відмінністю в статусах, що на думку М. Амінова [1], обумовлює появу у педагога особливого мотиву — *мотиву влади* (домінування), який завжди орієнтований на дії, направлені на благополуччя не вчителя, а інших

людей (зокрема, на допомогу учням через знання).

Для *підвищення мотивації педагогів* передбачаються різні *способи стимулювання*, які можна класифікувати відповідно до трьох основних напрямів: задоволення матеріальних і соціальних потреб педагогів, а також їх прагнення до особового зростання і самоактуалізації [4]. При цьому, на думку В. Филипської, у загальній системі мотивації потрібно виокремлювати її внутрішні й зовнішні форми. *Внутрішнє винагородження* є суб'єктивною реакцією вчителя на процес праці, це результат мотивації, який органічно пов'язаний з поняттям «задоволеність працею» та визначається цінностями, пріоритетами й установками педагога. *Зовнішнє винагородження* — це сукупність матеріальних і нематеріальних благ, що надаються вчителю за виконання його обов'язків у школі [12, 336]. Найпростіший спосіб забезпечення внутрішніх заохочень — створення сприятливих умов роботи й конкретне формулювання завдань. Зовнішні винагороди — це все те, що пропонується вчителю за виконання його службових обов'язків: заробітна плата, премії, заохочувальні відзнаки, звання, нагороди.

Далі окреслимо *способи та засоби* підвищення мотивації вчителів природничо-математичних дисциплін до професійного розвитку, які можуть бути об'єднані у чотири групи: *економічні, інтелектуально-творчі, ресурсні та статусні*.

Економічні способи включають матеріальну підтримку вчителів природничо-математичних дисциплін: премії за підсумками роботи; оплата науково-методичної літератури та підписних періодичних педагогічних видань; сприяння у покращенні житлових умов; безкоштовна санаторна путівка; атестація на більш високу категорію тощо.

До *інтелектуально-творчих* способів мотивації вчителів належать: доброзичлива предметна співбесіда з позитивною оцінкою виконаної роботи; усна похвала після відданого уроку, заходу; допомога в узагальненні досвіду, підготовці авторських програм посібників; проведення відкритих уроків, семінарів; презентація досвіду роботи; направлення слухачем на різні конференції, семінари; сприяння у висуненні на престижний конкурс; доручення бути наставником молодих спеціалістів; залучення до роботи у складі творчої групи різних рівнів; надання можливості працювати за експериментальною програмою, підручником; призначення членом атестаційної комісії; переведення на самоконтроль.

Серед *ресурсних* способів слід виокремити такі: додаткові відгули; зручний графік відпустки; компактний розклад занять; методичні дні за вибором; можливість вибору навчального навантаження; надання постійного навчального

кабінету; додаткове обладнання кабінету; створення комфортної робочої обстановки.

До *статусних* способів відносяться: надання адміністрацією допомоги щодо розв'язання конфліктних ситуацій; публічна похвала на нараді чи педраді; винесення подяки у наказі; представлення до грамоти або звання; визнання успіхів учнів, яких навчає вчитель (виставки, виступи, концерти учнів тощо); висловлення визнання зі сторони учнів, їх батьків, громадськості.

Крім цього, слід виявити *причини, які заважають реалізації мотивів* вчителів природничо-математичних дисциплін до професійного розвитку. Серед них можуть бути такі: живучість стереотипів професійного мислення; байдужість до педагогічної праці в результаті того, що праця освітянина в державі не є престижною; відсутність стимулів; незнання того, яким себе хоче бачити вчитель і яка в нього для цього мотивація, що він для цього робить; відсутність чіткого уявлення самого педагога про очікувані результати своєї праці; відсутність належних умов праці та відповідного навчально-матеріального оснащення; неналежне оновлення дидактичного забезпечення навчально-виховного процесу; формальний підхід до самоосвітньої роботи щодо підвищення професійного рівня; відсутність у колективі навчального закладу творчого клімату, взаємоповаги; авторитарний стиль керівництва; необ'єктивність в оцінюванні результатів праці; розчарування у зв'язку з відсутністю прогресу в роботі; відсутність науково-методичного супроводу на всіх рівнях методичної роботи; неврахування мотивації педагога, його індивідуальних особливостей і можливостей; професійна деформація.

Водночас, доцільно відмітити, що процес підвищення мотивації вчителів природничо-математичних дисциплін до професійного розвитку передбачає врахування індивідуальних особливостей і можливостей педагога. Тобто, успішна мотивація вчителя повинна бути індивідуальною.

Таким чином, мотив загалом виражає потребу (нестачу чогось та необхідність щось мати), мету (до чого прагнути і що намагатися здійснити), спонукання (зовнішній стимул і його усвідомлення особистістю), системний засіб активності особистості, психічний процес (який внутрішньо стимулює людину до досягнення поставленої мети). Мотивація вчителя природничо-математичних дисциплін до професійного розвитку є сукупністю внутрішніх та зовнішніх факторів (потреб та мотивів), що належать до групи мотивів удосконалення педагогічної діяльності. Серед способів та засобів підвищення мотивації вчителів природничо-математичних дисциплін до професійного розвитку слід виділити економічні, інтелектуально-творчі, ресурсні та статусні. Розуміння і застосування на практиці означених способів та засобів підвищення мотивації приведе не тільки до загального підвищення ефективності професійної діяльності вчителів природничо-математичних дисциплін, але і до задоволеності роботою самих педагогів та до покращення психологічного клімату у загальноосвітньому навчальному закладі.

Перспективи подальших досліджень полягають у вивченні етапів еволюції професійного розвитку вчителів природничо-математичних дисциплін в умовах неперервної освіти.

ДЖЕРЕЛА

1. Аминов Н.А. Психологический профотбор на педагогические специальности / Н.А. Аминов. — Ярославль, 1994. — 244 с.
2. Аргайл М. Психология счастья / М. Аргайл. — СПб. : Питер, 2003. — 271 с.
3. Афанасьева Т.Н. Профессиональное развитие кадров муниципальной системы образования : методическое пособие / Т.Н. Афанасьева, Н.В. Немова. — М. : АПКИПРО, 2004. — 188 с.
4. Возрастная и педагогическая психология [под. ред. А.В. Петровского]. — М. : Педагогика, 1979. — 324 с.
5. Занюк С.С. Психология мотивации : навч. посіб. / С.С. Занюк. — К. : Либідь, 2002. — 304 с.
6. Ильин Е.П. Мотивация и мотивы / Е.П. Ильин. — СПб. : Питер, 2000. — 512 с.
7. Ильин Е.П. Мотивы человека: теория и методы изучения / Е.П. Ильин. — К. : Вища шк., 1998. — 291 с.
8. Маслоу А. Мотивация и личность / Абрахам Маслоу. — С-Пб. : Евразия, 1999. — 478 с.
9. Мерзлякова В.П. Развитие мотивационной сферы заикающихся в процессе логопсихокоррекции / В.П. Мерзлякова, Е.Н. Рау. — М. : В. Секачев, 2011. — 144 с.
10. Педагогіка і психологія професійної освіти: результати досліджень і перспективи» : Зб. наук. пр. [За ред. І.А. Зязюна та Н.Г. Ничкало]. — К., 2003. — 680 с.
11. Український педагогічний словник / уклад. С.У. Гончаренко. — К. : Либідь, 1997. — 375 с.
12. Филипська В.І. Форми заохочення вчителів до самовдосконалення в Україні / В.І. Филипська // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. — 2013. — № 5 (31). — С. 334—342.

REFERENCES

1. *Амуннов N.A.* Psycholohyčeskyj profotbor na pedahohyčeskye specyjalnomy / N.A. Amynov. — Jaroslavl, 1994. — 244 s.
2. *Arhajl M.* Psycholohyja ščasta / M. Arhajl. — SPb. : Pyter, 2003. — 271 s.
3. *Afanaseva T.N.* Professyonalnoe razvitye kadrov munycypalnoj systemy obrazovanyja : metodyčeskoe posobyje / T.N. Afanaseva, N.V. Nemova. — M. : APKyPRO, 2004. — 188 s.
4. *Vozrastnaja y pedahohyčeskaja psycholohyja* [pod. red. A.V. Petrovskoho]. — M. : Pedahohyka, 1979. — 324 s.
5. *Zaniuk S.S.* Psycholohyja motyvacyji : navč. posib. / S.S. Zaniuk. — K. : Lybid, 2002. — 304 s.
6. *Ylyn E.P.* Motyvacyja y motyvvy / E.P. Ylyn. — SPb. : Pyter, 2000. — 512 s.
7. *Ylyn E.P.* Motyvvy čeloveka: teoryja y metody yzučenyja / E.P. Ylyn. — K. : Vyšča šk., 1998. — 291 s.
8. *Maslou A.* Motyvatsyia y lychnost / Abrakham Maslou. — S-Pb. : Evrazyja, 1999. — 478 s.
9. *Merzliakova V.P.* Razvitye motyvacyonnoj sfery zaykajuščyxsa v processe lohopsyxokorrekcyy / V.P. Merzliakova, E.N. Rau. — M : V. Sekačev, 2011. — 144 s.
10. *Pedahohika i psycholohyja profesijnoji osvity: rezultaty doslidžen i perspektyvy»* : Zb. nauk. pr. [Za red. I.A. Ziaziuna ta N.H. Nychkalo]. — K., 2003. — 680 s.
11. *Ukrajinskyj pedahohičnyj slovnyk* / układ. S.U. Honcharenko. — K. : Lybid, 1997. — 375 s.
12. *Fylypska V.I.* Formy zaохоčennja včyteliv do samovdoskonalennja v Ukrajinі / V.I. Fylypska // *Pedahohični nauky: teorija, istorija, innovacijni tehnolohiji*. — 2013. — № 5 (31). — С. 334—342.

Прийнято до друку — доктор педагогічних наук, професор О.В. Малихін

УДК 159.9+37.015.3

О.А. Гаманюк,

докторант Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова,
кандидат педагогічних наук, доцент

ДЕЯКІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ СУЧАСНОГО ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

Гаманюк О.А.,

ДЕЯКІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ СУЧАСНОГО ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

У статті охарактеризовано психолого-педагогічні особливості розвитку та формування особистості вчителя початкових класів. Розглянуті характеристики педагогічної діяльності, професійних якостей, проблем формування педагогічного мислення. Стверджується, що педагогічна майстерність покликана створювати такі умови, за яких розкриваються індивідуальні якості кожної особистості. Проаналізовано вплив Я-концепції на професійну діяльність вчителя початкових класів.

Ключові слова: педагогічна майстерність, професіоналізм, особистість учителя, педагогічні здібності, педагогічне мислення.

Gamanjuk O.A.,

SOME ASPECTS OF MODERN PRIMARY SCHOOL TEACHER'S PERSONALITY DEVELOPMENT

The article characterizes some psychological and pedagogical peculiarities of personality development and formation of primary school teacher. It covers characteristics of the teacher's activity, professional competency and aspects of pedagogical thinking formation. It argues that pedagogical excellence is aimed at creating such conditions under which the individual qualities of every personality are revealed. It analyzes influence of self-concept on professional activity of the primary school teacher.

Key words: art of teaching, professionalism, teacher personality, teaching abilities, teaching thinking.

Гаманюк О.А.,

НЕКОТОРЫЕ АСПЕКТЫ РАЗВИТИЯ ЛИЧНОСТИ СОВРЕМЕННОГО УЧИТЕЛЯ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ

В статье охарактеризованы психолого-педагогические особенности развития и формирования личности учителя начальных классов. Рассмотрены характеристики педагогической деятельности, профессиональных качеств, аспекты формирования педагогического мышления.